

Reescriptures literàries.
La hipertextualitat en les literatures occidentals (1900-1939)
Carme Gregori, Gonçal López-Pampló, Jordi Malé (eds.)
Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2020
648 pàgines

És a bastament sabut que el fenomen o influència entre dos o més textos en qualsevol manifestació literària ha donat lloc a nombrosos estudis i conceptes, com per exemple la proposta de Julia Kristeva del terme *intertextualitat* —una visió amb la qual, *mutatis mutandis*, arriba a coincidir també Barthes— el germen de la qual s'apreciava dins la idea bahktiniana de dialogisme. No és fins a Gérard Genette, però, que trobarem una sistematització més profunda de les transformacions textuais que experimenten les obres, la perspectiva fenomenològica dels textos literaris derivats d'altres textos previs per resseguir-ne la presència tant implícita com explícita. El teòric francès plantejà diferents tipus de relacions transtextuals, entre les quals es troba la intertextualitat, juntament amb la paratextualitat, l'arxitektualitat, la metatextualitat i la hipertextualitat. I en aquest darrer cas, distingia la relació que uneix un text B (hipertext) amb un text anterior A (hipotext) per establir una classificació a partir de dos tipus de relacions (pràctica transformativa o imitativa) i tres tipus de funcions o règims.

Els estudis recollits en el volum [Reescriptures literàries](#) (Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2020) ofereixen un ampli i rigorós estudi dels usos i les funcions de la reescriptura a partir d'un marc teòric compartit: l'aportació de Gérard Genette a la qüestió de la hipertextualitat (*Palimpsestes. La littérature au second degré*, 1982). El text aquí en examen se centra en la producció literària del període que va de 1900 a 1939 i pretén ampliar els horitzons i el camp d'investigació en la fase culminant de la Modernitat, tot estructurant les aportacions en dos blocs: una primera part dedicada a les reescriptures en les literatures occidentals i una segona, més extensa, que agrupa el mateix tema en l'àmbit de literatura catalana.

La reescriptura de mites clàssics ocupa una part significativa dels estudis. Comencem pels que ressegueixen el mite odisseic, com l'estudi de Joan Oleza que examina dues grans línies de transformació, posant a col·lació *Mare Nostrum* de Blasco Ibáñez (en aquest cas l'hipertext blanquista opera com una transformació seriosa o transposició al món de l'autor) i l'*Ulysses* de James Joyce, que deconstrueix l'univers clàssic amb una poètica de degradació que s'aplica als personatges i als episodis; tot tenint presents alhora altres línies de transformació com la de Kavafis, Pound, Pérez de Ayala. Més endavant, ja en l'altre bloc del volum, Emili Samper hi retorna per explorar els ressons que el mite ha tingut en els contes tradicionals a partir del treball de Mercè Ventosa *Ulisses i Poliferm en la rondallística catalana* (1910), així com el tractament modern que en fa l'autora.

Continuem, tanmateix, amb l'aportació de Montserrat Franquesa i Joaquim Gestí, que repassen la vida i l'obra de Iorgos Sferis, així com els elements de la seva poesia que remetent a l'èpica antiga prenent com a referent el «mètode mític» (Eliot *dixit*) passat a través de l'*Ulysses* de Joyce. Helena Badell, al seu

tor, investiga la hipertextualitat del poeta i pintor Nikos Engonópulos en dos poemes del seu primer recull, *No parleva al conductor*, que presenta elements desestabilitzadors propis del surrealisme. En un, «El poeta secret», es copsa un hipotext clar, el motiu de Kariotakis; en l'altre, «Eleonora», la presència d'un text-base no sembla tant evident arran de la conjunció de múltiples referents.

Quant als autors convidats, la majoria se centren en el camp de la narrativa, com és el cas de Christelle Reggiani quan aborda la reescriptura i l'imaginari lingüístic en l'escriptura d'Irene Némirovsky. És en l'espai europeu d'entreguerres que la intertextualitat adquireix una rellevància singular encara que, segons l'estudiosa, si fem una mirada retrospectiva, l'experiència va resultar efímera davant l'ascens del nazisme. Ivanne Rialland es proposa presentar l'abast dels «mauvais genres» a les novel·les surrealistes dels anys vint i principis dels trenta i n'analitza les relacions transficcionals, mentre que Esther Demoulin examina les relacions dels textos de Sartre i Simone de Beauvoir (d'una banda, *La Nausée* de l'altra, *Le Mur* i, tant en un cas com en l'altre, *Quand prime le spirituel*) per posar de manifest l'especificitat de l'escriptura que, entre tots dos autors, fa més inestable l'oposició genettiana entre hipotext i hipertext. Per cloure les aportacions de la literatura francesa, Jordi Brahamcha-Marin analitza els *parostiches* de Víctor Hugo produïts entre 1900 i 1939: el terme és manllevat de Paul Aron i Jacques Espagnon, i designa tant els pastixos com les paròdies, així com les formes intermèdies entre aquests dos gèneres.

Pel que fa al camp de la literatura italiana, Laura di Nicola estudia l'obra de Sibilla Aleramo i s'endinsa en la qüestió de la reescriptura a través de la novel·la autobiogràfica *Una dona*, en la qual l'autora projecta diferents maneres de reescriure el seu jo, que es veu interferit per les representacions i la ideologia d'Ibsen, sobretot arran de l'escena del cop de porta de Nora Helmer a *Casa de nines*. A. Robert Lee, al seu torn, presenta *The Great Gatsby* com a versió hipertextual del somni americà; i mostra com, davant d'un hipotext de tal magnitud, Fitzgerald organitza aquesta dialèctica de manera magistral.

Amb relació a la poesia, hi ha l'aportació de Carlos Reis, que enfoca el seu estudi en la complexitat de les reescriptures en el Modernisme portuguès, prenent com a punt de partida els heterònims de Pessoa. En aquest cas, s'interessa (tot seguint Genette) per un tipus d'hipertext concret, el de la transformació indirecta: la «imitació».

Altres estudis que s'incorporen dins d'aquest primer bloc són el de Francisco José López Alfonso, que identifica el parnassianisme com un recurs emprat en la poesia de Rubén Darío per establir un diàleg entre tradició i modernitat, i destaca com hi resta implícita la idea del palimpsest com a principi constructiu: «decisivo para llevar adelante esta modernización occidental [...] lejos de ser una manera de (re)escribir textos o una forma de establecer vínculos metatextuales, el palimpsesto dentro del modernismo global se convierte en recurso que deja de ser meramente literario para convertirse en cultural y hasta social» (2020: 147). Altrament, Vicent Cucarella aborda la violència hipertextual i estètica afroamericana a l'obra *Native Son* de l'escriptor Richard Wright, en què ressonen els ecos dostoievskians de *Crim i càstig*, un hipotext, en el qual l'autor practica una transposició heterodiegètica, que ensems interroga la societat americana de l'època.

Pel que fa al segon bloc, estudis com el d'Àngel Cano sobre la relació hipertextual entre el mite bíblic i les *Deu rondalles de Jesús Infant* de Josep Carner, així com l'aportació de Gonçal López-Pampló amb la visió del *Glosari* de Carles Salvador sota l'influx d'Eugeni d'Ors, mostren una pràctica de transformació seriosa (o bé, transposició). En el primer cas, s'exposa com l'obra de Carner reescriu el mite bíblic dels primers anys de la vida de Jesús i l'incorpora a la literatura catalana en forma de rondalles tot convertint-la en un gènere de caràcter popular. En el segon, s'explica que Salvador fa servir els textos d'Ors com a punt de partida per construir una proposta relativament autònoma: no els transforma amb un propòsit determinat, sinó que imita un model. És per això que l'estudi obre la porta a la visió de la relació hipertextual entre ambdós *Glosaris* com una continuació. Així mateix, situaríem en aquesta pràctica altres aportacions, com la de Vicent Simbor quan analitza els aspectes formals i de contingut de l'hipotext clàssic del mite de Tàntal a l'hipertext contemporani de l'obra de Miquel Llor, *Tàntal*, per veure quina lectura s'ofereix d'aquest mite literaritzat, juntament amb altres referències a la cultura grega, com les curses de Lampadofòries, Niòbide i Leteu. La relació hipertextual que assenyala Magí Sunyer entre el *Don Quixot i Camins de França* de Joan Puig i Ferrater s'examina alhora des de l'òptica de l'individualisme, mentre que Carme Gregori descobreix en el mite de Don Quixot, juntament amb el de Silè, dos dels hipotextos més rellevants quan analitza les fonts hipertextuals del primer volum de la trilogia de Pere Coromines, *Les dites i facècies de l'estrenu filàntrop en Tomàs de Bajalta*, i n'introdueix el tractament que fa Nietzsche del mite de Silè.

El marc aportat per Genette permet replantejar categories com la paròdia i discernir-la amb més rigor. Situem aquí l'estudi de Patrizio Rigobon, que compara l'obra de Rodolf Llorens i Jordana, *La Ben Nascuda*, amb el seu hipotext, *La Ben Plantada*. A més, introdueix el concepte de paròdia «seriosa» per referir-se a la primera obra, ja que Llorenç adoptava una actitud antinoucentista, però, tot i això, de fons respectuosa. També és el cas de la producció de Joan Oliver que, com explica Ramon X. Rosselló, ha estat caracteritzada amb l'etiqueta de paròdia. Quan estudia la relació entre *Cambrera nova* de Joan Oliver, d'una banda, i *Leonor o el servei domèstic i Civilitzats, tanmateix* de Carles Soldevila i, més en general, amb el tractament que fa el primer autor de la comèdia burgesa, es pregunta fins a quin punt un text esdevé una rèplica de l'altre, ja que les relacions de transformació i d'imitació a vegades poden esdevenir difuses o permeables.

Seguint amb Joan Oliver, Jordi Malé en ressegueix les relacions hipertextuals en tres relats de *Contraban* (1937): «La pulmonia», que parodia *Madame Bovary*, «La planeta d'Ada», un conte poètic que s'acosta al final de *Judita* de Francesc Trabal, i «Tobiada» que només es vincula amb el referent bíblic en el títol i amb el nom del protagonista. Si ens fixem en Trabal, Moisès Llopis, en centrar-se en *Hi ha homes que ploren perquè el sol es pon*, para atenció a dos models subjacents: el bíblic i el del mite de Faust; ara bé, també remarca la rigidesa de la proposta genettiana en veure com el terme paròdia ha perdut concreció significativa ja que es pot confondre fàcilment amb altres conceptes, com el pastitx, el plagiat o la sàtira.

Quant als estudis de temàtica renaixentista, Alfons Gregori, d'una banda, aborda el motiu de la morta-viva i en detecta la funció al·legòrica com a símbol cultural i polític. De l'altra, n'estudia la figuració hipertextual en dos textos de narrativa vinculats al Modernisme; «El nen jueu» de Guimerà i «Festival de l'esperit» de Jeroni Zanné, per finalment incorporar-la dins el conjunt del fantàstic català. Sergi Castellà, en canvi, duu a terme una aproximació hermenèutica i comparativa de dues reescriptures poètiques del *Llibre d'Amic e amat: Perles* (1908) —llibre inacabat de Jacint Verdaguer— i *Flors lul·lianes*, d'Agustí Valls (1918), atès que tots dos processos creatius il·luminen la recepció literària de Llull a l'època moderna.

Pel que fa als estudis de temàtica modernista, Mònica Güell s'interessa en les pràctiques transtextuals en Joan Maragall a partir de diferents textos per mostrar les varietats de la reescriptura: el pròleg de la traducció d'*Enric d'Offerdingen* de Novalis (pel seu caràcter intertextual), l'article en castellà «La neurastènia» (seleccionat pel to irònic i el caràcter hipertextual) i *Nausica*, tot retornant a la reescriptura del relat homèric. En el cas de l'estudi de Francesco Ardolino veiem com Salvat Papasseit recupera el missatge modernista de la poètica maragalliana —tot extraient-lo dels Elogis (tant el de la Paraula com el de la Poesia)— en la formulació del seu palimpsest, i Maria Planellas analitza els paral·lelismes elegíacs entre Alexandre de Riquer i Apeles Mestres, en les respectives elegies fúnebres: *Anyorances* i *Semprevives*. I acabem aquest apartat amb Antoni Maestre Brotons, que estudia l'erotisme religiós i l'arquetip femení de la dona màrtir a *La damisel·la santa* de Raimon Casellas —hipotext de l'obra «The blessed damozel» de Rossetti— i mostra els models femenins contradictoris de la literatura i l'art preraphaelita o decadentista.

M. Àngels Francés aborda el tema de la insatisfacció vital de les protagonistes femenines en la relació entre *Soc una dona honrada?* (1933), de Mercè Rodoreda i *Laura a la ciutat dels sants* (1931), de Miquel Llor, i com a hipotext parcial de totes dues, apunta cap a *Madame Bovary*, sobretot pels models que ofereix la literatura romàntica en la seva conducta. Altres estudis destacats són el d'Andratx Badia-Escolà, que exposa un plantejament híbrid de les obres en la seva anàlisi de *Vida privada* de Sagarra (amb *Point counterpoint* de Huxley i *Les faux-monnayeurs* d'André Gide), i el de Ferran Carbó sobre la primera cançó a Mahalta de Màrius Torres, comparant les diferents versions i el poema «Com dos rius paral·lels» de Tomàs Garcés.

Què s'esdevé quan l'hipertext i l'hipotext pertanyen a un mateix autor? És el que es pregunta Lluís Quintana a «J.V.Foix, curador de si mateix a *Diari 1918* i *Catalans de 1918*», tot formulant dues hipòtesis i fixant-se en la redacció dels capítols sobre Josep Carner i de Joaquim Folguera del segon text. Altrament, Anna Esteve s'aproxima a *Unitats de xoc* de Pere Calders des dels plantejaments crítics tant de la literatura autobiogràfica com dels gèneres periodístics, i la presenta com un hipotext genèric per veure com dialoga amb el model de la crònica de guerra o del diari de campanya. Finalment, del model genèric passem a l'hipertext múltiple amb la lectura per part de Veronica Orazi de *Nuestra Natacha* (1935) d'Alejandro Casona traduïda al català per Agustí Collado, tot obrint metodològicament una funció específica per a la transposició lingüística.

No és una banalitat afirmar que aquestes *Reescriptures literàries* —que són alhora un resultat consolidat de recerca i un punt de reflexió metodològica per part del projecte d'investigació «La literatura de segundo grado: las relaciones hipertextuales en la literatura catalana desde el “Modernisme” hasta 1939»—, marquen un precedent: inicien un diàleg que no tan sols aprofundeix en els referents comuns i intercanvis estètics, sinó que obre la porta a fixar noves línies d'anàlisi en el camp de les relacions hipertextuals de les principals literatures occidentals.